

התוספות במסכת סוכה דף מ"ו ע"א ד"ה העושה כתבו שלא על כל מצווה תוקנה ברכת שהחיינו אלא: "ונראה דמצוה שיש עליה שמחה תקנו שהחיינו". לעומתם הרמב"ם בפ"א מהלכות ברכות הלכה ט כתב: "כל מצוה ב שהיא מזמן לזמן כגון שופר וסוכה ולולב ומקרא מגילה ונר חנוכה, וכן כל מצוה ומצוה שהיא קניין לו כגון ציצית ותפילין ומזוזה ומעקה, וכן מצוה שאינה תדירה ואינה מצוייה בכל עת שהיא היא דומה למצוה שהיא מזמן לזמן, כגון מילת בנו ופדיון הבן מברך עליה בשעת ג עשייתה שהחיינו". בבואנו לדון בשאלה האם ראוי לכאורה לברך שהחיינו על מצוות ושבתה הארץ, עלינו לחלק ולומר שלדעת התוס' אין השאלה מתחילה, ואילו לדעת הרמב"ם, השאלה קיימת שכן מדובר במצווה הבאה מזמן לזמן.

בספר השיר והשבח [סימן ס"ד] דן בשאלה זו וכתב שלוש סיבות לכך שלא תוקנה ברכת שהחיינו על מצווה זו. הראשונה מבוססת על הסבר המצוי בראשונים לכך שלא מברכים שהחיינו על ספירת העומר, לפיו אין לברך על מצווה שאינה ניכרת בימים עצמם, וכך הוא גם ביחס לשמיטה. הסבר נוסף מבוסס על דברי האבודרהם והמאירי בפסחים ז, ע"א שאמרו בהתייחסות למצוות ביעור חמץ, שאין לברך אלא על מצווה שיש בה קצת הנאה, משא"כ ביעור חמץ וכן שמיטה.

הסבר שלישי הביא שם בשם ר' שריה דבליצקי והוא שאין מדובר בעשה שמצוותו בקום ועשה ולא מצאנו שתקנו ברכה על מצווה המתקיימת בשב ואל תעשה.

השאלה יוצאת מנקודת המוצא שהשובת בשביעית אכן מקיים מצוות עשה. אולם לדברי הרב שטרנבוך, [תשובות והנהגות כרך ה סימן שה] המעיין ברמב"ם יוכיח שלא כך הוא, וממילא השאלה אינה קיימת. בתשובה לשאלה: "האם יש מצוה לקנות איזה חלק בשדה בארץ ישראל, ולשבות שם ממלאכה כדי לקיים בעצמו מצות שמיטה". כותב הוא: "והנה המעיין ברמב"ם (ריש הל' שמיטה ויובל) יראה שמפרש שאם עובד בשביעית עובר על מ"ע, ולא פירש שאם שובת בשדה בשביעית מקיים בזה מ"ע. ונראה לפרש הדברים, שבריש הלכות שבת מפרש הרמב"ם שהעושה מלאכה בשבת ביטל עשה, ולא פירש שמקיים מ"ע כששובת, ואילו ברמב"ם בריש הלכות יום טוב מפרש שאם שבת ביום טוב מקיים מ"ע. ובביאור הענין נראה, שבשבת שחייב על כל מלאכה ומלאכה, חזינן שהאיסור הוא מצד גוף המלאכה ולא מצד שלא שבת, ע"כ אין מ"ע דשביתה, אבל ביום טוב דקיימא לן (מכות כ"ג) שאין חילוק מלאכות ביום טוב, חזינן שיסודה מצד שביתה ולא מצד גוף המלאכה, וע"כ בזה ששובת ביום טוב מקיים מ"ע, ואם כן ה"ה בשביעית שכל מלאכה שאסורה עובר עליה בלאו בפ"ע, חזינן שהאיסור הוא מצד גוף המלאכה ושפיר אין כאן מ"ע דשביתה. " [יל"ע עוד בהלכות שביתה עשור שם מבדיל הרמב"ם בין מצוות השביתה ממלאכה עליה אינו כותב שהשובת מקיים לבין השביתה מאכילה ושתיה, שם ציין זאת. ואכמ"ל]

והנה במספר ספרים בני דורנו הביאו שמועה בשם הגרש"ז אויערבך והגרי"ש אלישיב שהם סבורים שאכן יש, או נכון, לכוון בשהחיינו של ליל ר"ה גם על שנת השמיטה. [הלכות שביעית דגל ירושלים, ילקוט יוסף, הליכות שלמה, שיעורי שביעית לר' מרדכי גרוס, שמיטת קרקעות לר"צ כהן, שהעיר שלדעתו לא מדובר בברכה על קיום מצוות השביעית אלא על קבלת מצוות עשה זו] ננסה לברר מעט שמועה זו. הובא בחלק מהספרים שהרב שמאי גינזבורג [בספרו אמרי שמאי על המועדים שאינו תח"י] רצה להוכיח דבר זה מדברי הירושלמי בסוף פרק ז' של מסכת סוטה, לפי פירוש הרידב"ז שם. נביא את הדברים במלואם.

בירושלמי נאמר

מתני' וקורא מתחילת אלה הדברים ועד שמע ושמע והיה אם שמע עשר תעשר וכי תכלה לעשר ברכות וקללות עד שהוא גומר את כולם ברכות שכהן גדול מברך (הם) המלך מברך אלא שהוא נותן של רגלים תחת מחילת העון: גמ' אמר רבי אבהו ולמה קורין עשר תעשר. כי תכלה לעשר. על ידי שיצאו ישראל משביעית לשמינית שלא לשכח את המעשרות. רבי חגי' בעא קומי רבי יוסי ואינו צריך להבדיל. אמר ליה כבר הבדיל מראש השנה:

הרידב"ז כתב:

א"ר אבוא ולמה קורין עשר תעשר כו' ע"י שיצאו ישראל משביעית לשמינית שלא לשכח את המעשרות. פי' כדי להזכיר את ישראל שנגמר שנת השביעית ויזכרו שהם חייבים במעשרות ר' חגי' בעי קומי ר"י וא"צ להבדיל פי' דלמה לן להזכיר את ישראל שנגמר שנת השביעית הא בלא"ה הדבר מסוים דהא צריך להבדיל בין קודש לחול דהא שבת אקרי וכמו דצריך להבדיל ביציאת שבת כמו כן צריך להבדיל במוצאי שביעית א"כ כבר מסוים הוא לישראל שנגמר שנת השבתון ולמה צריך לקרא בתורה להזכיר לישראל שיצא שנת השביעית הא בלא"ה מבדילין ע"ז ומשני לא כבר הבדיל מר"ה פי' דערב ר"ה עם חשכה א"צ להבדיל מקודש לחול דהא ר"ה נמי מקרי מקרא קודש וכשהבדיל במוצאי ר"ה המבדיל מקודש לחול שוב א"צ להבדיל על שנת השבתון וא"כ לא מסוים מילתא ע"י הבדלה שיצא שנת השבתון ע"י הבדלה דהא בלא"ה הבדיל על ר"ה ואומר הבדלה לא משנת שבתון אלא מראש השנה הוא דמבדיל דהא בכל ראש השנה אפילו בלא שמיטה מבדיל גם כן ועל כרחיך להזכיר ישראל שיצא שנת השבתון וחייבין במעשרות ע"י הקריאה של עשר תעשר והא דלא כתב הרמב"ם ז"ל דינא דהבדלה במוצאי שביעית משום דבלא"ה מבדיל מראש השנה כנ"ל ודוק;

היכן בדברי הרדב"ז כתובים דברים אלו? ראיתי מי שכתב [בירורי חיים עמוד רצ"ה]: "לפי"ז אמרו חכמי זמננו, אם בעינן להבדיל במוצאי שביעית על כרחיך דבעינן נמי לקדש במוצאי שביעית, דאי לא קידש על מה יבדיל, וכיון שכן אמרינן דבעינן נמי לכוון בברכת שהחיינו בלילי א' דר"ה בשעת הקידוש אף על מצוות שביעית". בסגנון אחר הביא את הדברים בספר נטעי גבריאל [שמיטת כספים פרק ב'] בשם ר' פנחס מנחם אלטר [וציין לאותו מקור]: "גדול אחד נהג בקידוש ליל ר"ה בשנת השמיטה בשעת שהחיינו, לכוון לקדש את שנת השמיטה על קיום המצוות שבה". ניסוח זה ער כנראה לשאלה הפשוטה, מה הקשר בין קידוש שנת השמיטה, לבין כוונה בשהחיינו שאינה חלק מהותי בקידוש, לכן כנראה, נוסח הדבר כך שאין מדובר במחשבה לברך שהחיינו על השביעית אלא לקדש אותה, וזאת באמצעות מחשבה בברכת שהחיינו.

הגדילו לעשות מספר מחברים [משאת בנימין, אמרי שפר, בירורי חיים] שדנו בשאלה האם יש חשש של עשיית מצוות חבילות חבילות בברכת שהחיינו על שני ענינים ודנו בדבר בהרחבה.

אולם קשה מאוד להבין את המסקנה מדברי הירושלמי והרדב"ז וגם אם נאמר שיש שם משמעות לקידוש שנת השמיטה, אין הדבר נראה קשור לשהחיינו, ולא ברור מה ראו ללמוד מכאן, ואכן כך שמעתי גם מאחד מהת"ח החשובים בדורנו שהדברים אינם קשורים.

אבל נראה שיש לדייק יותר מה אמרו גדולי הדור הגרשז"א והגריש"א, בקובץ קול התורה [מ"א, עמוד ק"ה] מובאת שאלה שנשאל הגרשז"א: "שמעתי בשם מרן שליט"א שנכון לכוון בברכת שהחיינו השנה על מצוות שביעית, ויל"ע שלא מצאנו ברכת שהחיינו רק על מצוות בקום ועשה.. ענה הגרשז"א: "מסתבר מאוד שכל אדם צריך להרגיש ולהודות לה' כשזוכה להכנס לשנה חדשה של שבת הארץ ולשנה שפירותיה הם קודש והפקר וכו', וזה הרי בא רק מזמן לזמן של ז' שנים, אבל לא עלה כלל על דעתי לחייב משום כך בברכה כי אם שבברכת שהחיינו על היו"ט שיכין גם לזה, ולדבר זה העיר ת"ח אחד ואני נהניתי מזה וגם הגרי"ש אלישיב שליט"א נהנה מזה". ראשית, יש לציין שיש כאן ביטוי מיוחד [נדיר בכתב?] של תחושה עמוקה וטבעית של גדולים אלו שיראתם ושמחתם במצוות הביאה אותם להנות מהערה זו וכמה חום וטהרה ישנן בביטויים אלו. שנית, יש לשים לב. רשז"א לא ראה בכך דין שיש לו מקור וכדומה, אלא הרעיון עצמו מצא כן בעיניו ללא התייחסות לשאלה האם אכן כך כתוב בירושלמי. וכדי להעמיד דברים על דיוקם, כדאי להדגיש זאת. יש הבדל האם מדובר על איזה דין שכתוב במקור צדדי כל שהו ומתגלה ע"י ת"ח, לבין תחושות פשוטות ועמוקות שאינן זקוקות לראיות, ולא כדאי לקשרן למקור זה שכן, עלול להווצר הרושם שרק משם צמח דבר זה.

הדברים הובאו בספר הליכות שלמה [עמודים י"א] ושם הוסיפו דברים שיש בהם כדי להרחיב את היריעה ולשפוך אור על יחסו של רשז"א לברכת שהחיינו, וניתן ללמוד מהם דברים חשובים: "פעמים רבות היה רבנו משנן שאם כי מטבע ברכת שהחיינו נתקנה על ענינים מיוחדים ומסוימים בלבד, מ"מ דעת לבנו נקל שבהזדמנות זו שמודה לה' על שהחיינו והגיעה לאותו זמן, ראוי ונכון שיעלה על ליבו כל הטובות והחסדים שגמלוהו ה', ויכלול בהודאה זו הודאה גם עליהם, ובפרט על דברים שיש עליהם ספק ברכת שהחיינו] ופעם בליל ר,ה, בגשת אליו אחד ממידעיו שבמהלך השנה שחלפה הבריא ממחלה מסוכנת, אחזו רבנו בידיו ואמר ברגש רב, עומד אתה לקדש עתה על הכוס, ברף איפוא בכוונה ובהתעוררות ברכת שהחיינו.. שיש לה לגביך היום משמעות יתירה"

נזכיר לסיום עוד מעט דברים סביב ענין השמחה לקראת השמיטה וקבלתה. במכתבו של רע"י שלזינגר לאנשי פ"ת לקראת שמיטת תרמ"ט כתוב: "ברוך אלוקינו שבראנו לכבודו... שהחיינו וקיימנו לקיים מצוות עשה ולא תעשה של שמיטה... וטוב לומר בפה מלא בר"ה הנני מוכן ומזומן לקיים מצוות עשה ולא תעשה של שביעית... ועיין זוהר ויצא ד"ה וירא ה'..." [שם בזוהר נאמר: "ד"א מושיבי עקרת הבית, דא שמטה דאיהי עקרא דהאי עלמא עליה אתדבר,"]

בספר אמרי שפר הביא בשם הגרמ"י ליפקוביץ שאמר – ברוך ה' שזכינו להגיע לשנת השמיטה שזו ממש הודאה מיוחדת לקב"ה על זאת דלא גרע מקרא חדתא [דלעת חדשה משנה לשנה] שמברכים עליה שהחיינו כדאיאתא בערובין מ, ע"ב [יש לעיין, כי לא נשמע שחשב לברך ממש, אך נשים לב שהשווה לא למצווה אלא לשמחת פרי חדש

ונסיים בדברי הרב שטרנבוך בתשובה דלעיל, ואף שיש לדון בכמה וכמה מהנקודות שבדבריו, יש בהם להצטרף לכיוון הכללי של הכנה לשמיטה: "בזמן הזה אין מצוה בתוספת שביעית, ומ"מ לענ"ד נראה שראוי לכל אחד בארץ ישראל שכשלקבל בפה בערב ראש השנה את קדושת היום של ר"ה, יוסיף "ואני מקבל עלי מצות שמיטה שציוני הבורא ית"ש", ויש בזה ענין גדול וכמו שיבואר. שורש הדברים, דאף דקי"ל שאין תוספת שלשים יום בזה"ז, שיסודה מהלמ"מ דוקא בזמן שבית המקדש קיים, מ"מ צריך תוספת כלשהו, וכמו שכתבו התוס' במועד קטן (ד. ד"ה מה) דילפינן משבת שצריך להוסיף כל שהוא בכניסתו וביציאתו, ואף שהתוס' קאי למאי דס"ד התם דילפינן שביעית משבת שאין תוספת ל' יום, מ"מ מסביר נראה דכיון שיש מצות קדושה ושביתה כשבת, ילפינן מינה תוספת כל שהוא לכ"ע. ומעתה אני אומר דון מינה ומינה, דכשם שבתוספת שבת מבואר בקדמונים (ריטב"א ר"ה ט. ורבינו יונה ועוד) שמצוה לקבל שבת בפה, וכעין בכור שאע"פ שהקדושה חלה מאליה שקדוש מרחם, מ"מ מצוה להקדישו, ה"ה בשמיטה שאף הקדושה חלה מאליה בהגיע היום ומשהו קודם, מ"מ ראוי לקבל ע"ע תוספת זו בפה כמו בשבת. הן אמת שלא מצינו בפוסקים ענין זה דלקבל בפה, אבל הם גם העלימו שיש ענין תוספת כל שהוא, וצ"ל שהטעם שהשמיטה הוא שכיון שהוא זמן כלשהו א"כ בלאו הכי אינו נוגע, אבל נראה שיש מצוה לכל אחד לומר שמקבל ע"ע מצות שביעית, ובזה הוא מקיים "את שבתותי תשמורו" שתי השבתות שבת ושמיטה, והקב"ה ישמור אותנו מכל רע אמנ. ואמרת עוד טעם, שרבינו ה"חזון איש" צ"ל הודיע לגנן העירייה, שאם עובד בגני העיר, הרי שכל בני ברק עוברים על מצות השבתת הארץ כיון שכולם שותפין שם, ולע"ד לפ"ז הרי כל השטחים הציבוריים שייכים לתושבי הארץ, וכשהממשלה בכל פינות הארץ לא מקיימת שמיטה אנו עוברים. וה"ה מי שיש לו חשבון בבאנק בהיתר עיסקא, הרי הוא שותף בהרבה קיבוצים וקרקעות שמעוקלים לבנק, ועוברים בשותפותו באיסורי שביעית. אמנם נראה, שאם מגלה דעתו דלא ניחא ליה, אינו עובר בע"כ, וע"כ כשמקבל עליו מצות שמיטה בערב ר"ה, שמגלה בזה שרצונו לקיים מצות שביעית, הרי זה גילוי דעת דלא ניחא ליה שיעברו באיסורי שביעית, ושוב אינו עובר במה שעובדים נגד רצונו. (והא דהמשכיר קרקע לנכרי שעובד בשמיטה עובר באיסור, היינו משום שמגלה דעתו בעצם ההשכרה דניחא ליה). ורק בעירייה שעושה לטובת התושבים, אז כשנהנים התושבים ואינם מוחים בידם, הרי נראה שנוח להם בזה, ולפיכך דרש רבינו החזון איש צ"ל שכשעובדים בגני העיר עלולים להכשל בני העיר שנהנים ואינם מוחים בידו. והוספתי עוד, שמצוי שיהודי חוץ לארץ עוברים באיסורי שביעית כיון שרבים מהם משקיעים מכספם בחברות מניות (שרס) באמריקה ובאירופה, שהם משקיעים בכל מקום כולל בקרקעות בארץ ישראל, ויש לחשוש שבעל מניות נחשב בעלים על הקרקע (ולכן מי שיש לו מניות מוכרם לפסח מחשש חמץ שלא יכשל), ולפיכך ה"ה לגבי שביעית מצוה לגלות דעתו שאין רצונו לזכות בשדה או גינה באיסורי שביעית. עוד נראה, דאף ששביעית בזה"ז דרבנן, מ"מ אם קבל על עצמו שמיטה, הרי נתחייב מדאורייתא לשמור שמיטה כפי שתקנו חז"ל - מדין נדרי מצוה, וא"כ בזה שמקבל על עצמו מצות שמיטה כמשכ"ל, מרויח בזה שכעת הקיום יותר חשוב, כיון שמקיים כעין מצות שמיטה מה"ת.

ויהי רצון שנשמח במצוות ה' כראוי